

1 Introductie criminele carrières en interventies

Anne-Marie Slotboom, Victor van der Geest, Vere van Koppen & Jan Hendriks

Dit boek biedt een verzameling hoofdstukken over de manier waarop crimineel gedrag zich gedurende de levensloop ontwikkelt en hoe kennis hierover kan worden gebruikt in het toepassen en ontwikkelen van effectieve interventies. In elk hoofdstuk staat een specifieke dadergroep centraal. In de eerste hoofdstukken worden dadergroepen onderscheiden op basis van *leeftijd en geslacht*, vervolgens ligt in een aantal hoofdstukken de nadruk op dadergroepen die een bepaald *type delict* hebben gepleegd, waarna in een aantal hoofdstukken de focus ligt op dadergroepen met specifieke *risicofactoren*. Door een uitgebreid overzicht te geven van empirisch levensloopp onderzoek naar verschillende groepen daders en de mogelijkheden voor interventie, biedt dit boek een leidraad voor zowel criminologiestudenten als professionals, beleidsmakers en onderzoekers die de belangrijkste inzichten uit de levensloopcriminologie willen koppelen aan de praktijk van strafrechtelijke interventies.

De levensloopbenadering is onmisbaar wanneer we de werking en effectiviteit van strafrechtelijke interventies beter willen begrijpen. Sinds deze benadering begin jaren tachtig in de criminologie werd geïntroduceerd, heeft onderzoek naar de verschillende aspecten van de criminele carrière, zoals startleeftijd, duur van de criminele carrière, intensiteit of frequentie van delicten, en mate van specialisatie, geleid tot een schat aan informatie over de ontwikkeling van en verklaringen voor crimineel gedrag. De ontwikkeling van criminaliteit over de levensloop kan niet los worden gezien van hoe personen zich op andere levensloopp domeinen ontwikkelen. Veranderingen in de levensloop hebben invloed op criminaliteit en omgekeerd beïnvloedt criminaliteit de manier waarop personen zich op allerlei levensloopp domeinen manifesteren – sommigen met meer succes dan anderen. Empirisch onderzoek naar de vaak complexe en wederkerige relatie tussen levensloopgebeurtenissen en criminaliteit is belangrijk en heeft de afgelopen 25 jaar een grote vlucht genomen. De digitale beschikbaarheid van longitudinale datasets en de ontwikkeling van nieuwe geavanceerde onderzoeksmethoden helpen om deze volgtijdelijke

effecten beter te onderzoeken. Neem het volgende voorbeeld: een studie waarin data zijn verzameld op één meetmoment laat zien dat personen met werk vaak minder criminaliteit plegen dan personen zonder werk. Als we op basis daarvan concluderen dat werk leidt tot minder criminaliteit en dat het dus een goed idee is om alle (ex-)gedetineerden te laten deelnemen aan werktoeleiding, dan is deze conclusie – ondanks alle goede bedoelingen achter werktoeleiding – op zijn zachtst gezegd onzorgvuldig. Doordat we *slechts* één meetmoment hebben, kunnen we namelijk niet de volgtijdelijkheid van verschillende gebeurtenissen vaststellen. Leidt het hebben van werk tot minder criminaliteit? Of hebben minder criminele personen meer kans op werk? Of zijn criminaliteit en werk uitkomsten van onderliggende kenmerken, zoals opleidingsniveau of motivatie? Het gebruik van meerdere meetmomenten en het verzamelen van gegevens breder dan enkel over criminaliteit, zoals dat het geval is bij longitudinale dataverzamelingen, gecombineerd met slimme statistische methoden, kan een deel van deze vragen beantwoorden en leidt in het algemeen tot sterkere uitspraken over causale mechanismen.

Een vraag die daarmee nog niet is beantwoord, is de vraag of we überhaupt mogen verwachten dat werk voor iedereen leidt tot minder criminaliteit. Dat hoeft natuurlijk niet zo te zijn. Mogelijk zijn er ook subgroepen daders die eenmaal aan het werk juist nieuwe mogelijkheden zien voor het plegen van criminaliteit. Het is een algemeen gegeven dat interventies voor verschillende dadergroepen een verschillend effect op de criminele carrière kunnen hebben. Dit boek laat zien dat de belangrijkste verklaringen voor hoe crimineel gedrag zich gedurende de levensloop ontwikkelt, kunnen verschillen voor verschillende dadergroepen. Het potentieel van levensloopcriminologische verklaringen wordt bepaald door empirische studies, zoals gepresenteerd in dit boek, die deze verklaringen toetsen op specifieke dadergroepen, of dit nu is op vrouwelijke daders, cyberdaders, verslaafde daders of andere dadergroepen. Door kennis te bundelen over welke factoren binnen speciale dadergroepen effect hebben op de start of doorgroei in crimineel gedrag, of op het stoppen met crimineel gedrag (i.e. *desistance*), kan levensloponderzoek een belangrijke bijdrage leveren aan het ontwikkelen van gerichte ‘op maat’ interventies.

Naast kennis en inzicht over de levensloop en criminele carrières van verschillende dadergroepen en de koppeling met interventies, komt in de verschillende hoofdstukken een aantal thema’s aan bod, dat van meer algemene aard is en waarover in de criminologische literatuur veel is geschreven. We lichten deze thema’s toe als achtergrondinformatie voor de specifieke hoofd-

stukken. Dit betreft ten eerste de omvang van de betreffende criminaliteitsvormen. Hoe krijgen we zicht op de gepleegde criminaliteit, wat weten we over het *dark number* en het registreren van verschillende vormen van criminaliteit? In het verlengde daarvan is in de literatuur veel aandacht geweest voor de rol van specialisatie en generalisatie in het plegen van delicten. Wat is daarover bekend en in hoeverre is dit onderzocht voor verschillende soorten dadergroepen? Vervolgens gaan we kort in op de huidige ontwikkelingen in onderzoek naar biologische factoren en de aandacht voor *nature versus nurture* in het ontwikkelings- en levensloopcriminologische onderzoek. Omdat de gevolgen van crimineel gedrag zich ook kunnen uitstrekken naar de volgende generatie (waarbij zowel nature als nurture weer een rol spelen) bespreken we kort de betekenis van *'linked lives'* en de intergenerationale overdracht van criminaliteit. In dit boek ligt het accent meer op desistance dan op het ontstaan van crimineel gedrag. In deze inleiding bespreken we dan ook de belangrijkste algemene desistancetheorieën en de relatie met risicotaxatie en recidive. In hoeverre deze algemene theorieën bruikbaar zijn om desistance te verklaren bij de verschillende dadergroepen is te lezen in de verschillende hoofdstukken over specifieke dadergroepen. Tot slot schetsen we kort de laatste stand van zaken in Nederland op het gebied van justitiële interventies en de erkenning van deze interventies.

De omvang van het criminaliteitsprobleem

De discussie over het meten van de omvang van criminaliteit is al decennia oud, waarbij in de beginperiode vragen centraal stonden als 'hoe belangrijk is het om zicht te krijgen op het onbekende?', of 'gaat het vooral om adequaat reageren op criminaliteit zoals geregistreerd door politie en justitie?' (Bidermann & Reiss, 1967). Geconstateerd werd dat het in ieder geval belangrijk is om te onderzoeken wat zichtbaar wordt, op welke manier en met welke instrumenten. Gaat het om zelfrapportage door daders, worden slachtoffer-vragenlijsten gebruikt of kijken we toch vooral naar de door politie en justitie geregistreerde criminaliteit en hoe selectief zijn de verschillende instrumenten? Zo weten we inmiddels dat zelfrapportage-instrumenten de afgelopen decennia verbeterd zijn (Junger-Tas e.a., 1999; Thornberry & Krohn, 2000), maar vooral zicht geven op de lichtere vormen van criminaliteit (Van der Laan e.a., 2021) en ook dat sociale wenselijkheid de resultaten kan beïnvloeden (Van der Laan e.a., 2016). Van slachtoffervragenlijsten is bekend dat ze goed bruikbaar zijn om trends in bepaalde typen criminaliteit te signaleren, maar geen informatie geven over moord, doodslag en slachtofferloze delicten.

En zo blijkt bij politieregistraties dat een efficiëntere politieorganisatie, met beter werkende registratiesystemen ervoor zorgt dat meer criminaliteit in het systeem terechtkomt. Een toename in de cijfers gaat dan waarschijnlijk meer om het verbeteren van de zichtbaarheid van geregistreerde criminaliteit dan om een werkelijke stijging. Ook kan er in verschillende landen anders worden geregistreerd. In sommige landen durven mensen zich niet te melden bij de politie of werkt de registratie slechter, waardoor de criminaliteit lager lijkt (zie o.a. Van Dijk, 2010). We weten inmiddels wel dat wat zichtbaar wordt in de politieregistraties een (forse) onderschatting is van de werkelijke criminaliteit (o.a. Van Dijk, 2010).

In dit boek ligt de nadruk soms op criminaliteit zoals gerapporteerd door daders zelf, of gemeld door slachtoffers in enquêtes, maar nog vaker op de door politie en justitie geregistreerde criminaliteit. Het gaat namelijk om inzicht in criminele carrières van verschillende soorten daders en het ingrijpen in deze carrières. Dit ingrijpen op individueel niveau is vaak pas mogelijk als daders in het justitiële systeem terechtkomen. Bovendien is kennis over criminele carrières meestal gebaseerd op geregistreerde criminaliteit. Het is ook goed om ons te realiseren dat de pakkans en meldingsbereidheid verschillend kunnen zijn voor verschillende dadergroepen en verschillende delicttypen. Zo ligt onder oudere daders de pakkans lager dan onder jongere daders en is bij delicten als cybercrime, zedendelicten en witteboordencriminaliteit het *dark number* waarschijnlijk groter dan bij daders met een licht verstandelijke beperking (LVB). Deze verschillen in *dark number* hebben onder andere te maken met de pakkans en meldingsbereidheid door slachtoffers. Jongeren met een LVB komen sneller in beeld bij politie en justitie vanwege hun specifieke problematiek (zie hoofdstuk 13). Zo is bij daders van zedendelicten de meldingsbereidheid minder, omdat slachtoffers vaak bekenden zijn van de daders (Van den Berg e.a., 2019). In de verschillende hoofdstukken krijgen we dus zicht op steeds wisselende subgroepen van de totale daderpopulatie, afhankelijk van leeftijd, type delict en achtergrondkenmerken, waarbij sommige groepen beter in beeld zijn van politie en justitie dan andere groepen.

Generalisatie versus specialisatie

Kennis over criminele carrières is van belang voor besluitvorming binnen de justitiële keten. Informatie over de (te verwachten) duur van een criminele carrière, de frequentie en specialisatie van delictplegen is van belang voor de te ontwikkelen (gedrags)interventies. Met name over generalisatie en speciali-

satie van delictplegen worden in de literatuur veel uiteenlopende uitkomsten gerapporteerd, afhankelijk van de definitie van dadergroepen, delicten en tijdsframe dat wordt gekozen. Soms wordt gerapporteerd dat jongeren vooral specialist zijn, maar als hun carrière kort is, is er ook weinig mogelijkheid tot het plegen van veel verschillende delicten. Of juist zedendelinquenten worden gezien als specialist, terwijl blijkt dat inzoomen op deze dadergroep weer een gedifferentieerd beeld geeft met zowel specialisten als generalisten (Harris e.a., 2009; Soothill e.a., 2000). Sullivan en collega's (2006) melden ook dat hoe meer ingezoomd wordt op een bepaald type dader, hoe meer subtypen er zijn, waarbij voor sommige subtypen sprake is van specialisatie en bij andere subtypen niet. In de hoofdstukken over de verschillende dadergroepen wordt meermaals aandacht besteed aan de specialisatie dan wel generalisatie van het delictgedrag van de dadergroep.

Nature versus nurture

Een ander belangrijk thema is de aandacht voor meer biologische dan wel omgevingsfactoren bij de verklaringen van ouderschap binnen de verschillende groepen. De laatste jaren is steeds meer aandacht gekomen voor de biologische invloeden op crimineel gedrag, vooral binnen de literatuur over risico- en beschermende factoren. Zo hebben Choy e.a. (2015) een biopsychosociaal model ontwikkeld waarin wordt toegelicht hoe fysiologische arousalprocessen zoals gemeten door hartslag en huidgeleiding worden beïnvloed door sociale factoren als opvoeding en relaties. Deze arousalprocessen beïnvloeden vervolgens weer psychologische factoren resulterend in crimineel gedrag. Andere auteurs onderzochten meer de invloed van erfelijke factoren (Ling e.a., 2019) en de invloed van neurochemische processen (Jorgensen e.a., 2016), waarbij hormonen en neurotransmitters een rol spelen binnen een biopsychosociaal perspectief. Vooral in onderzoek naar agressie en geweld, is naast sociale verklaringen, steeds meer ruimte voor biologische invloeden (Cupaioli e.a., 2021). Kennis hierover kan ook behulpzaam zijn bij het ontwikkelen van interventies binnen het forensische veld, waarbij niet alleen gebruik kan worden gemaakt van medicatie, maar ook van bijvoorbeeld biofeedbacktrainingen. Onderzoek naar de relatie tussen biologische factoren en criminaliteit staat nog in de kinderschoenen en onderzoek naar interventies met een biologische component nog meer.

De verschillende auteurs in dit boek beschrijven de meest recente kennis over de achtergronden van verschillende dadergroepen en het is interessant, in